

*Валентина Білан,
аспірант Херсонського національного
технічного університету*

КАТЕГОРІЯ «ЕСТЕТИЧНЕ СТАВЛЕННЯ « ДО ПРАЦІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано соціально-філософську й психолого-педагогічну літературу із проблеми естетичного ставлення, з'ясовано суть категорії «естетичне ставлення», визначено, що педагогічний аспект естетичного ставлення до праці полягає у вихованні прагнення до зовнішньої й внутрішньої краси трудової діяльності, її творчої зорієнтованості та створення гармонійного й доцільного навчально-виховного середовища. Запропоновано та обґрунтовано авторську структуру естетичного ставлення майбутнього педагога до праці. Виявлено, що особистісними сферами вияву естетичного ставлення майбутнього педагога, зокрема педагога-дефектолога до праці є мотивація, перцепція, емоції, свідомість та поведінка.

Ключові слова: естетичне ставлення, праця, майбутній педагог, педагог-дефектолог.

В статье проанализировано социально-философскую и психолого-педагогическую литературу по проблеме эстетического отношения, выяснено суть категории «эстетическое отношение», определено, что педагогический аспект эстетического отношения к труду заключается в стремлении к воспитанию внешней и внутренней красоты трудовой деятельности, ее творческой ориентированности и созданию гармоничной и целесообразной учебно-воспитательной среды. Предложено и обосновано авторскую структуру эстетического отношения будущего педагога к работе. Выявлено, что личностными сферами проявления эстетического отношения будущего педагога, в частности педагога-дефектолога к труду есть мотивация, перцепция, эмоции, сознание и поведение.

Ключевые слова: эстетическое отношение, труд, будущий педагог, педагог-дефектолог.

The article analyzes the social and philosophical, psychological and pedagogical literature on the problem of aesthetic relationships, found the content of category «aesthetic attitude», determined that the pedagogical aspect of the aesthetic attitude to work is bringing up the outer and inner beauty of labour activity, its creative oriented and formation of harmonic and appropriate educational environment. It is proposed and justified the author's structure of

aesthetic attitude of future teachers to work. It was revealed that the personal spheres of aesthetic manifestations of the future teacher, especially the teacher-defectologist to work are motivation, perception, emotions, consciousness and behavior.

Key words: *aesthetically beautiful relation, labour, future teacher, teacher-defectologist.*

У контексті інтеграційних процесів розвиток сучасної світової спільноти відбувається на засадах утвердження вищих духовних надбань, нагромаджених людством за весь період свого існування. При цьому пріоритет надається ідеям гуманізму, подальшого зростання творчого потенціалу особистості, збагачення її естетичного ставлення до різних явищ довкілля, соціальних цінностей і праці. Саме в такому ставленні, як зазначають мислителі сучасності (І. Зязюн М. Каган, Т. Шарден та ін.), реалізуються духовні зв'язки людини й суспільства. Тому ця проблема має однаково важливе значення для всіх галузей культури, у тому числі й освіти. Її гострота й значущість особливо зростають, якщо мова йде про професійну підготовку майбутніх фахівців гуманітарного профілю, зокрема, педагогів.

У контексті заявленої проблеми на особливу увагу заслуговують науково-педагогічні дослідження з питань формування естетичного ставлення майбутніх учителів до довкілля (Ю. Максимчук, О. Малицька, Г. Тарасенко, О. Хращевська, Т. Шмельова та ін.), життя людини (А. Гордійчук, О. Коробко, Д. Корольов, В. Кудін, А. Лобова, Н. Могілевська, І. Сергієнко та ін.), мистецтва (Л. Гарбузенко, Л. Левчук, О. Олексюк, О. Отич, О. Падалка, О. Рудницька, О. Шевнюк та ін.).

Окремі питання формування в суб'єктів педагогічного процесу естетичного ставлення до праці висвітлено в незначній кількості наукових досліджень. Це – дисертаційні роботи таких авторів, як В. Марущак (виховання позитивного ставлення школярів до праці), С. Лупінович (формування ціннісного ставлення молодших школярів до навчальної праці), В. Бурдун (виховання морально-ціннісного ставлення до продуктивної праці в старшокласників), Г. Горбенко – (формування ставлення до праці як цінності в студентів ВНЗ). Однак проблема формування в студентів педагогічних навчальних закладів естетичного ставлення до праці не була предметом окремих досліджень.

Мета статті – проаналізувати соціально-філософську й психолого-педагогічну літературу із проблеми естетичного ставлення й з'ясувати сутність та обґрунтувати структуру естетичного ставлення майбутнього педагога до праці.

У Концепції естетичного виховання в Україні особливу увагу приділено методологічним засадам формування естетичного ставлення дітей та молоді до світу, людей, різних видів мистецтва й праці. Реалізація

цих засад неможлива без глибокого наукового осмислення сутності й структури естетичного ставлення в його загальному та конкретно-предметному аспектах.

Складність природи естетичного ставлення зумовлює певну множину його сутнісних характеристик. Тому воно належить до самостійного класу психологічних понять і позначається як соціальне, об'єктивне, суб'єктивно-об'єктивне, цілісне, ідеальне, внутрішньо особистісне, загальнолюдське, суб'єктивно-оцінювальне й свідомо-вибіркове явище.

Із психологічного кута зору в дослідженні С. Замашної категорія «естетичне ставлення» трактується як «активна форма чуттєво-практичного освоєння дійсності, що характеризується розвиненими почуттями, судженнями та здатністю й бажанням конструктивно сприймати й створювати нове (як у судженнях, так і практично-прикладній діяльності)» [7, с. 12]. Однак специфіка естетичного ставлення зумовлюється його неутилітарним, аксіологічним та емоційним характером, бо, як зазначає О. Воєводін, «в основній своїй масі, естетичні об'єкти виглядають нейтрально щодо їхньої утилітарної значущості» [4, с. 18]. В історичній естетико-філософській ретроспективі ця особливість естетичного була зазначена Аристотелем, Г. Гегелем, І. Кантом, Л. Фейербахом та іншими видатними мислителями. Тому цілком правомірно стверджувати, що естетичне ставлення – це милування прекрасними предметами без бажання володіти ними.

Окрім безкорисливості, специфіку естетичного ставлення складає емоційність. За Д. Леонт'євим та В. М'ясищевим, в естетичному ставленні людина оцінює дійсність у контексті особистісного сенсу, носіями якого є емоції, пристосовані до розв'язання завдань суспільної практики в естетичній системі суб'єкт – об'єкт (наприклад, людина – праця).

Естетичне ставлення, на думку В. Баленока, – це вияв загального ставлення людської свідомості до буття [1, с. 56]. За визначенням філософа, воно соціальне за своєю природою та ціннісне за характером [1, с. 35]. При цьому зв'язок між естетичним ставленням та естетичними цінностями очевидний: з одного боку, естетичне ставлення є складником цінності, а з іншого – система цінностей змістовно наповнює естетичне ставлення. Однак, на переконання О. Воєводіна та О. Горохової «основною проблемою дослідження сутності й форм естетичної оцінки є розв'язання подвійного логічного протиріччя: по-перше, між чуттєвим змістом естетичного сприйняття та раціональною формою естетичного оцінювання; по-друге, між суб'єктивно-особистісним способом формулювання й висловлювання естетичних оцінок та їхньою інтенцією до широкої соціокультурної значущості» [5, с. 13]. Із цього випливає, що специфіка естетичного ставлення передбачає насамперед спорідненість і взаємозалежність із життям людини, оскільки відображає об'єктивні

властивості явищ і предметів дійсності, загальнолюдські цінності в них.

У науковій літературі естетичне ставлення розглядається у вузькому й широкому значеннях. Звужене розуміння цього явища охоплює лише естетичний стан особистості, а розширене – естетичні емоції, пізнання, оцінку та діяльність. Відповідно до цього розрізняється два підходи до вивчення структури естетичного ставлення – психоемоційний та системно-діалектичний. Перспективність останнього полягає в тому, що в ньому передбачено вивчення естетичного ставлення як складної багатокомпонентної структури особистості, у якій інтегруються естетичні сприйняття, переживання, почуття, смак, ідеал, оцінка, судження тощо.

Визнання більшістю вчених (Г. Апресян, А. Буров, С. Голдентрихт, І. Зязюн, М. Каган, А. Семашко та ін.) наявності широкого спектру компонентів естетичного ставлення спонукало їх до пошуку способів його впорядкування й систематизації. Першою такою спробою було обґрунтування центричної моделі, що складалася зі змістової (естетичне сприйняття), оцінної (естетичний інтерес) та діяльній (естетична потреба) доміант. Однак логічної довершеності така структура не мала, оскільки була ускладнена периферичними щодо ядра естетичного ставлення елементами, наприклад, центрація естетичного сприйняття супроводжувалася естетичними почуттями, потребами й смаком як супутніми елементами цього компонента.

Інший дещо раціональніший спосіб систематизації естетичного ставлення запропоновано вітчизняним педагогом А. Щербо. Він полягав у розподілі його компонентів за змістовими блоками естетичного відображення. Однак така уніфікація не дає чіткого уявлення про структуру естетичного ставлення.

На думку Г. Шевченко, естетичне ставлення містить у собі естетичні сприйняття, почуття, оцінки, потреби, судження, смаки й ідеали [16]. Очевидно, що цю низку естетичних якостей особистості можна поділити принаймні на чотири складники – емоційний, гносеологічний, аксіологічний та діяльній. На користь такої диференціації слугує обґрунтований погляд В. Бутенка на те, що естетичне ставлення – це сукупність ідей, позицій, поглядів, орієнтацій, актуалізованих у свідомості, смакові вподобання, почуття, інтереси, потреби, ідеали та судження, що дістають своє вираження в переживаннях, реакціях і діях людини [3]. Із цього випливає, що естетичне ставлення має емоційний (яскраво виражені естетичні переживання, почуття, реакції), пізнавальний (естетичні сприйняття, судження, уява), ціннісний (естетичні оцінки, смаки, норми, ідеали) та формоутворювальний (естетичні мотиви, потреби, інтереси й настанови та способи їх задоволення в діяльності) складники. На наш погляд така структура є універсальною щодо специфіки спрямованості естетичного ставлення особистості на певний предмет, у тому числі й до праці.

В етнічній ретроспективі естетичне ставлення до праці із прадавніх часів було складником національної самосвідомості, бо, як зазначено в нарисах Л. Ржепецького з української етнопедагогіки, «народні трудові традиції завжди насажені високою естетикою, завдяки чому праця позитивно впливала на самопочуття дітей, викликала бажання вдосконалювати свої вміння, сприяла всебічному розвитку особи. Основними осередками трудового виховання була сім'я, ровесники, громада, а здійснювалося воно насамперед шляхом залучення з найменших років до різних видів праці – домашньої, сільськогосподарської, до народних ремесел і промислів» [11, с. 32]. Така осмислена й корисна свідомо праця, за словами К. Ушинського, «є найбільшим рушієм розумового й морального розвитку людини й людства» [12, с. 79]. «Праця, стверджував великий педагог, це така вільна й узгоджена із християнською мораллю діяльність людини, на яку вона наважується з безумовної необхідності її для досягнення певної людської мети в житті» [15, с. 389].

У контексті естетичного ставлення до праці заслуговують на увагу педагогічні роздуми В. Сухомлинського стосовно ставлення до краси. «Краса, – писав видатний педагог, – це глибоко людське! ...Духовне багатство, осягнуте завдяки спогляданню краси ми розвиваємо і збагачуємо в праці, спрямованій на створення радості для людей. Краса облагороджує тільки тоді, коли людина працює, створюючи хліб для життя й красу для того, щоб не було життя тільки заради хліба» [13, с. 149–416]. При цьому провідним мотивом формування естетичного ставлення особистості до праці у В. Сухомлинського є розуміння категорії краси як прагнення до творення цінностей світу й власного буття. «Якщо хочеш бути красивим, працюй до самозабуття, працюй так, щоб ти почував себе творцем, майстром, господарем в улюбленому ділі. ...Зовнішня краса має свої внутрішні, моральні джерела. Улюблена творчість накладає відбиток на риси обличчя, робить їх тоншими, виразнішими» [13, с. 414].

Велике значення естетичному чиннику в педагогічному процесі надавав А. Макаренко, убачаючи в ньому цілеспрямовану естетизацію трудового процесу, навчально-виховного середовища й поведінки вихованців. Із цього приводу видатний педагог зазначав: «Не можна нехтувати естетичними сторонами життя. Естетика костюму, кімнати, сходів, верстата має аніскільки не менше значення, ніж естетика поведінки» [8, с. 132]. Естетичне ставлення до праці він також убачав у її творчому орієнтуванні: «Творча праця можлива тільки тоді, коли людина ставить до роботи з любов'ю, якщо вона свідомо бачить у ній радість, розуміє користь і необхідність праці, коли праця робиться для неї основною формою прояву особистості й таланту. Таке ставлення до праці можливе тільки тоді, коли утворилася глибока звичка до трудового зусилля, коли ніяка робота не здається неприємною, якщо в ній є який-небудь сенс» [9, с. 96].

Отже, педагогічний аспект естетичного ставлення до праці полягає у вихованні прагнення до зовнішньої й внутрішньої краси трудової діяльності, її творчої зорієнтованості та створення гармонійного й доцільного навчально-виховного середовища.

У будь-якому трудовому середовищі найважливішою рисою ставлення людини до праці визнається працелюбність, що виявляється в активності, ініціативності, добросовісності, захопленості й задоволеності. Працелюбність відображає рівень інтеграції й генералізує позитивні психічні властивості, стосунків і вольових дій людини, що виявляються в бажанні й умінні бути корисним суспільству, у творчому пошуку. Ця риса людини припускає її ставлення до праці як провідного сенсу життя, потреби й звички працювати, що досягається завдяки ініціативності, цілеспрямованості, організованості, відповідальності, дисциплінованості, наполегливості й діловитості.

Отже, потреба у праці – провідна мотиваційна детермінанта життєдіяльності людини, яка пов'язана з естетичним задоволенням, насолодою працею, радістю творчості та з проявом людської волі.

У книзі радянського філософа А. Яковлєва «Мета життя» розкрито структуру трудової діяльності, що складається зі знарядь, предмету, процесу (привабливий – непривабливий, різноманітний – одноманітний, детермінований – випадковий успіх, трудомісткий – легкий, індивідуальний – колективний, розвивальний – механічний) та результати праці. Естетичний аспект знарядь та продуктів праці полягає в їхній здатності викликати в людини позитивну психічну реакцію через сприйняття певних кольорових, формальних, хімічних та фізичних властивостей. Процесуальний складник естетики праці зумовлений елементами її цілеспрямовання на новизну. «І чим ясніша мета, чим ближча вона людині, чим краще складена програма пошуку й чим значніші знання необхідні для виконання програми, тим вище емоційне піднесення, тим більше радісних миттєвостей, що окрилюють людину, приносить праця».

У процесі трудової діяльності на характер ставлення людини до неї, безперечно, впливають умови праці, які диференціюються на санітарно-гігієнічні, психофізіологічні, естетичні та соціально-психологічні. Особливе значення в підвищенні ефективності праці та позитивного ставлення до неї мають естетичні умови: прийнятність звукового середовища, ароматів, композиційна узгодженість природного пейзажу, робочих приміщень, компонентів технологічного обладнання, функціональних об'єктів, гармонійність робочих поз і трудових рухів. Усе це приваблює людину до праці й разом із тим одухотворює її.

Таким чином, важливим складником у структурі трудової діяльності постають її умови, котрі разом зі знаряддями, предметами та технологічними процесами праці визначають характер естетичного ставлення особистості до неї.

Згідно із трудовою концепцією Г. Плеханова, Л. Столовича та І. Чанглі, саме естетичне ставлення людини до праці є продуктом трудової діяльності, що розпредмечує людський сенс матеріального світу, суспільних відносин і культури. На цій основі вченими змодельовано вірогідну послідовність генези естетичного ставлення до праці: прикраса її знарядь, поява оновлення й постійне довершення практично доцільних товарів широкого вжитку, технічних засобів та об'єктів просторового середовища (дизайн). Слід зазначити, що така лінія трудової активності людини зумовлена естетичним освоєнням нею довкілля й знаходження свого місця у ньому. При цьому очевидно, що в процесі особистісного розвитку естетичне ставлення до праці виражає зв'язок суб'єкта не з будь-якими явищами, знаряддями, предметами й умовами праці, а лише з тими, котрі безпосередньо пов'язані з родом конструктивної трудової діяльності (освіта, наука, техніка, послуги, виробництво, мистецтво) та є ціннісними й естетично значущими для людини.

Відповідно до поглядів Ю. Борєва, природу естетичного ставлення до праці потрібно розглядати з позиції розв'язання суперечності між сутністю та існуванням людини. В її основі лежить потреба самоутвердження, що виникає внаслідок активного осмислення ідеалу краси праці, до якого належать її впорядкованість, ритмічність, співрозмірність, доцільність і гармонія, за яких виникають почуття задоволення, насолоди, необтяжені прагматичними інтересами й цілями. Такі естетичні почуття, на переконання Л. Печко, виникають тоді, коли образ реального об'єкта праці співвідноситься з поняттям його досконалості та якості, а сам трудовий процес стає кінцевим результатом щоденних зусиль зі створення продуктів праці, що безпосередньо відображають усю глибину естетичних уявлень людини, її ідеал краси. Учена правомірно стверджує: «Красивою може бути лише осмислена праця» [10, с. 24]. Причому, як слушно зазначає О. Біляєва, прекрасними можуть бути не тільки результати праці, а й сам процес. «Не випадково ми із захопленням спостерігаємо за діями людини, майстра своєї справи, і кажемо, що вона «красиво працює». Краса в праці виникає не лише внаслідок морального «бажання працювати», працелюбності, а й завдяки вмінню працювати, вправності, доцільності дій» [2, с. 32].

Сучасна дослідниця педагогічних основ формування естетичної культури учнівської молоді В. Титаренко пише: «Почуття прекрасного виникло в процесі трудової діяльності людини. У праці людина отримала насолоду від результатів творчих, фізичних і розумових зусиль, від досконалості форм і змісту предметів своєї діяльності, від перетворення ним самим оточуючого світу. Але праця, надзвичайно важка, погано організована, безплідна за результатами, викликає у людини негативні емоції, породжує відчуття огидного й потворного» [14, с. 6]. У цій тезі простежується принаймні два полюсних аспекти естетичного ставлення до

неї: позитивний (радоші, романтизм і краса) та негативний (огидне й потворне). Із цього приводу доцільно процитувати слова з поезії П. Тичини: «Усмішка в народу розцвітає. Кожен каже: й я свій труд несучу! Відбудова! – труд переростає у красу».

У контексті позитивного боку естетичного ставлення до праці особливу роль відіграють емоції, що мають оцінний, самореалізаційний, катарсичний (духовне просвітлення, очищення), гносеологічний (пізнання, інформативність) аспекти, з яких, на наше переконання, черпається творча енергія праці, що зумовлює естетичну зорієнтованість ставлення до неї, спрямовує красу взаємин між людьми в процесі трудової діяльності.

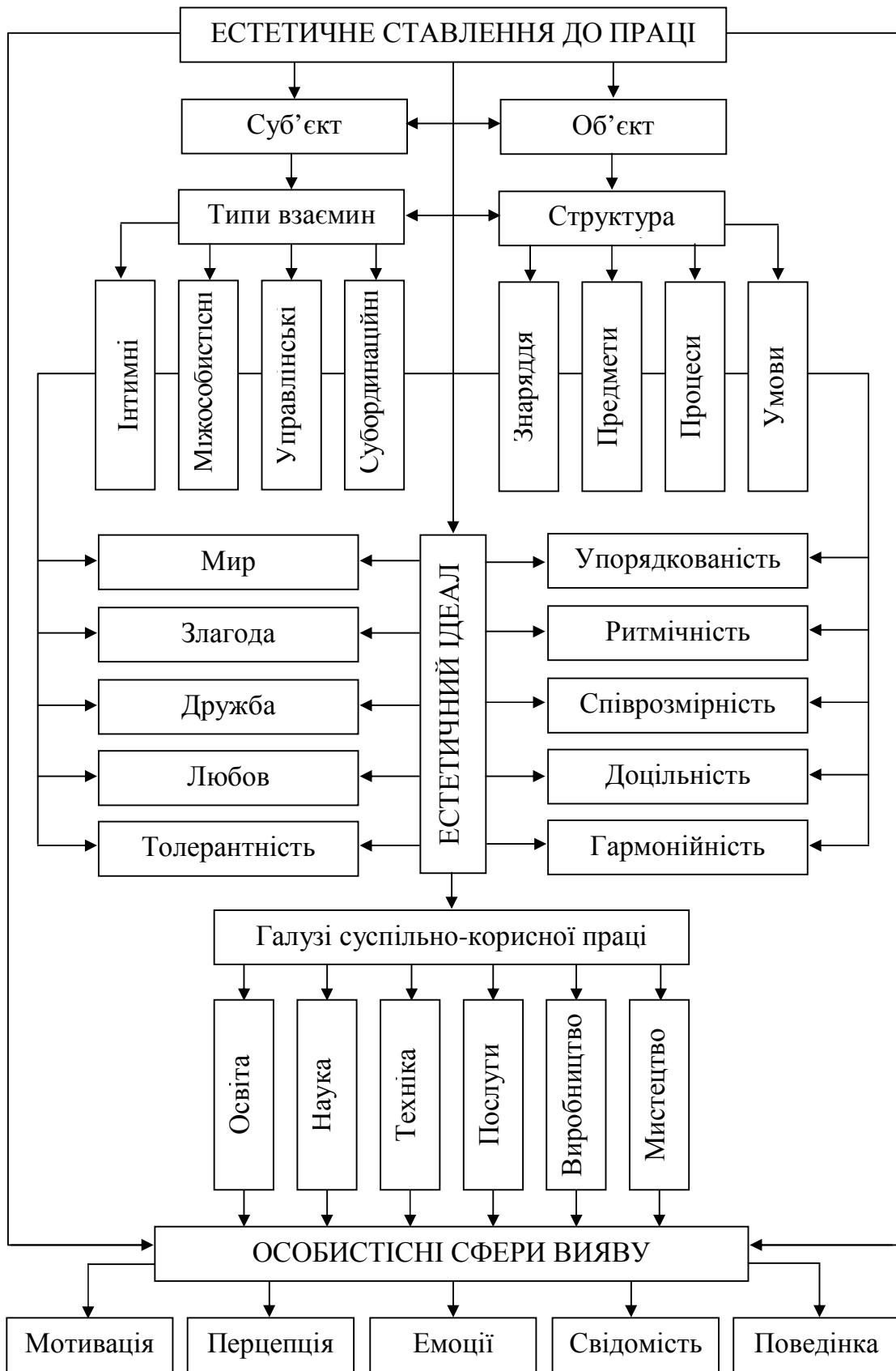
Із психологічних позицій наукових напрацювань А. Лазурського, В. М'ясищева, С. Раппопорта та інших учених естетичне ставлення до праці правомірно зарахувати до ядра особистості, оскільки поряд з іншими видами ставлень воно зумовлює характер переживань індивіда, особливості сприйняття краси праці, специфіку поведінкових реакцій на зовнішні подразники її агентів та інтимний, міжособистісний, управлінський, субординаційний типи налагодження суб'єкт-суб'єктних взаємин, логіка яких виражається через такі категорії прекрасного, як мир, злагода, дружба, любов і толерантність. Таку естетичну підсистему ставлення до праці в структурі особистості ілюструє рис. 1.

Як видно з рис. 1, особистісними сферами вияву естетичного ставлення майбутнього педагога до праці є мотивація, перцепція, емоції, свідомість та поведінка. Тому його сутність доцільно розуміти, ґрунтуючись на психічних проявах і формах існування внутрішнього світу цілісної особистості, котра в трудовій діяльності виконує когнітивну (пізнавальну), регулятивну, мотиваційну та комунікативну функції.

Широкий функціональний спектр трудової діяльності педагога, зокрема педагога-дефектолога зумовлює розгляд категорії «естетичне ставлення до праці» як єдність психічних процесів (відчуття, сприймання, мислення, увага, воля), емоційного стану та індивідуальних властивостей (характер, мотивація, ціннісні орієнтації тощо) особистості щодо активних форм чуттєво-практичного освоєння різних видів конструктивної праці (навчальної, виробничої, наукової, громадської й дозвільної), що характеризується розвиненими почуттями краси й довершеності трудових дій, адекватним оцінюванням їхньої виразності, змістовності й доцільності та здатністю отримувати від них насолоду, черпати творче натхнення й радість.

На різних етапах становлення й розвитку особистості формуванню естетичного ставлення до праці важливе значення має система неперервної освіти. Тому перспективою дослідження є з'ясування ролі та визначення функції вищої педагогічної освіти у формуванні естетичного ставлення студентів до праці.

Рис. 1. Естетична компонента ставлення до праці в структурі особистості

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баленок В. С. Естетичне і природа. Питання естетичного відношення до дійсності / В. С. Баленок. – К. : Мистецтво, 1973. – 194 с.
2. Беляева Е. В. Эстетика : курс лекций / Е. В. Беляева. – Мн. : Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2005. – 70 с.
3. Бутенко В. Г. Педагогические основы формирования у старшеклассников эстетического отношения к искусству : автореф. дис. на соиск. ученой степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «общая педагогика, история педагогики и образования» / В. Г. Бутенко. – К., 1992. – 44 с.
4. Воеводин А. П. Становление рационально-теоретических форм в структуре художественного сознания: (опыт ист.-генет. реконструкции) / А. П. Воеводин. – Луганск : [б. и.], 1996. – 194 с.
5. Воєводін О. П. Естетична оцінка : монографія / О. П. Воєводін, О. В. Горохова. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – 140 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа. Соч. в 14 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – Т. 4. – 493 с.
7. Замашна С. М. Виховання естетичного ставлення старшокласників до творів мистецтва української діаспори : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / С. М. Замашна. – К., 2005. – 28 с.
8. Макаренко А. О воспитании / А. Макаренко. – М. : Политиздат, 1990. – 414 с.
9. Макаренко А. Трудовое воспитание / А. Макаренко. – М. : Просвещение, 1964. – 246 с.
10. Печко Л. П. Эстетическая культура и воспитание человека / Л. П. Печко. – М. : ВНМЦ, 1991. – 102 с.
11. Ржепецький Л. А. Нариси з етнопедагогіки українського народу: ідеї, цінності, перспективи / Л. А. Ржепецький – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2000. – 112 с.
12. Селезньова Т. Ідея гуманізму у творах Д. Туптала та К. Ушинського / Т. Селезньова // Українознавство. – 2004. – Число 1–2. – С. 78–80.
13. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа. – Київ, 1976. – Т. 2. – 670 с.
14. Титаренко В. Теоретичні основи формування естетичної культури учнівської молоді / Валентина Титаренко // Молодь і ринок. – 2009. – Спецвипуск, – С. 6–11.
15. Ушинський К. Д. Твори в 6-ти т. / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1952. – Т. 5. – 432 с.
16. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе / Г. П. Шевченко. – К., 1985. – 144 с.